

בכל דור ודור אנחנו מכלים את עצמנו

הפגנה בכיכר רבין, קיץ 2012
צילום: מוטי מילרוד

רומן הביכורים "הזקן השתגע" מבטא את החרדות הקיומיות ביותר של הישראלים מפני מלחמת אחים. ואולי דווקא ההעזה לומר את הדברים יכולה להקל, אם לא לעזור

הזקן השתגע

אביבית משמרי. הוצאת חרוגל, 190 עמ', 88 שקלים

הנה הריצי

השקט היה מדומה, כך אולי ייפית ות יסתיים כל סיפור על מרינה פצועה זו. השקט היה מרומה וזמני וכמוהו גם החרטה, הבושה, המבוך כה ותהיות אובדן הדרך. סיפורה של אביבית משמרי הוא אכן הסיפור הצפוי אך גם הבלתי נתפש על התמשות הפחד היהודי העתיק בדבר אסון קיומי, פחד הרור בץ לפתחו של "הבית השלישי" מיום הקמתה של מרינה יהודית בארץ ישראל. אם אי אפשר למנוע את התפרצותה של הלכה המפעפעת ומצפה לשעת כושר, אולי עדיף להתעמת עם החרדה המתמשכת בצורת סיפור. ואביבית משמרי כתבה סיפור חכם, מפוכח ומדכדך, אך גם שנון, מצחיק וכתוב נפלא, כך שהיא איש נעשה יותר נוח.

ספר הביכורים של אביבה משמרי מצטרף לרשימה לא קצרה של יצירות המבשרות את בואה של שואה אפוקליפסית על מדינת ישראל. השאלה היא: מאיזה כיוון? כי הרי יש די והותר אפשר ריאות. האם תבוא מידי אויבנו המאיימים עלינו לכולותנו, מדינות ערב שיעשו יד אחת עם עוד התקוממות פלסטינית, והפעם רצחנית במיוחד? או אולי איתני הטבע הם שינחיתו את המכה, כמו למשל ב"מחזור החלומות" של ניר ברעם וב"הארץ שטה" של חגי דגן? או, כמו ב"הדרך לעין חרוד" של עמוס קינן תהיה זו דיקטטורה צבאית, השתלטות של כוחות השחור הלאומניים על כוחות הארץ האפשרות המתמשכת בספרה של אביבית משמרי היא שונה: מקרבנו תבוא הערע, מתוך הפיצולים, המחנות והאלימות הפונה לכל עבר מאז הפכנו מקורבן לכובש: מדובר לא פחות מאשר באיום הנורא מכל של "מלחמת אחים". משמרי מתמקדת בפילוג בין דתיים לחילוניים, שאינו דווקא המאיים מכולם, אך כמה הוא ממשי ואקטואלי בימים אלה. אלא שלא מדובר ב"שוויון בנטל", אלא דווקא בהשיג תלטות המחנה הדתי ומנהיגיו העבדקנים על המחנה החילוני.

נעושים לחאה

כל הסיפור מתחיל בנאום לאומה ששולף פתאום "הזקן", נשיא המדינה נה המוחזק ספק חי ספק מת בבית חולים סיעודי, ובו הוא קורא "להפסיק לקטר ולהתחיל לעשות", "לצאת בידיים חשופות ולהכות, לשרוף ולעקור את קיני הסטפילים שהשתלטו על הפונדקאי וכזו אותו על תום".

אלה הם ימים שבהם הטרוניות של תחילת העשור, על שלא גומרים את החורש, נשמעות כמו פיניק לעומת המצב של היום: קריסה כלכלית ועמה פגיעה

בגאות המשטר הקפיטליסטי, תלושים וקיצוב, נטישה המונית אל מעבר לגבול. נוסף לכך גם ליכוי האיום הביטחוני, שבא לידי ביטוי באזעקות ובתרגילי חירום שבועיים. למרות הפסיכיות המפורסמת של "החילונים" שהורגלו בדיבור ולא בעשייה, לא צריך הרבה על מנת שברגע אחד הזיקוק יבעיר את האש, ותפרוץ אותה התקוממות מוכרת של "מיעוט קטן וקולני". הפעם הם אינם כמה בני תשחורת מקרב נוער הגבעות, ולא הקנאים המטרופים של המחנות היהודית, אלא עשבים שוטים מוזן אחר, שברוח ימים אלה יאה לקרוא להם "החילונים ממעמד הביניים, שתמיד קראו לו המעמד השבע ועכשיו אין אוכל בפיו", או "עמוד השדרה של משלמי המסים", או בטרמינולוגיה אנכרוניסטית קמעה: "מלח הארץ".

דרך העימות בין הדתיים לחילוניים מצליחה המספרת לתת ביטוי תמציתי וחריף למכלול חולאים בחברה הישראלית של ההווה, כמעט כאילו נכתב ספרה במקביל לאירועים המתרחשים

חינה הזאת (וגם בלשון ומקצבה), הוא מזכיר דווקא את "מר מאני" של א"ב יהושע, שבו ההיפוכים והערכובים מעציבים הגשמה פרועה של הרעיון האוטופי בדבר "ביטול זהות". אצל משמרי, הטרפת הכרונולוגיה מדגישה את המעגליות והחזרתיות ללא תכלה בהיסטוריה הישראלית. כך, למשל, דמויות ארכיטיפיות שהיו, שהנן ויהיו, מתאימות את עצמן כמו זיקית לתנאים המשתנים, ומשתרגות יחד בעלילת ההווה: למשל, "הזקן השתגע" הוא הכלאה של ארכיטיפ "המנהיג האב" מאז בן גוריון, דרך אריק שרון, בגין וכמור בן שמעון פרס. מה זה משנה שאריק נמחק ונשכח מזמן, אם תואמי אריק עודם מהלכים על האדמה הזאת?

לצדו ממש מהלך ראש הממשלה "העברקן", מסווה חילוני לשלטון רתי, נהנת הנוחה אחר דליקטטים מוזמנים ממסעדות יוקרה, המסולק בהיחבא מהזירה על ידי שני מקורביו המצפים מזמן להזרז מנות: "סוחר המזגנים" ו"הלוחש לדתיים". דמות ארכיטיפית כזאת הוא גם "היפה",

פיות", "אספוסף", "התנתקות", "סיפוח", "מצב חירום", "אנחנו לא פראיירים", "העיירה בווערת" "נאצים", "פוגרומים". כל אלה נוכחים גם בספר הזה, אלא שכמו בסרט שהקרנתו השתבשה, כמו בהצגת תיאטרון ששחקניה התבלבלו בתחפושות, אלה אינן כנופיות הפורעים של הערבים במאורעות ובמלחמת העצמאות. גם אין זו ההתקוממות שהורגלנו לכנותה אינת'פא"דה וגם לא ה"אספוסף" של הלא נחמדים.

חצי אירוניה לשמאל

הפעם מתרחש מהלך חוזר שבו הפורעים הם דווקא מי שאפשר לכנות השמאל הנאור, והגיבורים המחרפים את נפשם בפוגרום הם זוג דתי מזרחי, יחזקאל ותקוה רבי החן והתושייה, המתביאים את הגיבור החילוני המתקומם בארון, "כמו בשואה". לגורל היהודי יש חוקיות שבמסגרת החשיבה הדתית אפשר לראותה כמובילה במהלך הכרחי מייסורים לגאולה, אבל לא. גם אם ניסע מכאן, גם אם נימלט, ניקח איתנו את

ל"כלניות" עם הכומות האדומות (גם פנטסיה כזאת מופיעה בספרות המתגעי געת לימי המנרט הבריטי, כמו בספרה של הדרה לור "המנדטורים"), או להשיט את הקרקע כולה אל הטריטוריה הצוננת של ארצות סקנדינביה, כמו ב"הארץ שטה" של חגי דגן.

מעבר להמצאות הקומיות, דומה שהשאלה העומדת בלב ספרה של אביבית משמרי היא אם היהודים ראויים למדינה משלהם, שכן "מדוע לא הצליחו לשאת אותה, לטפל בה כיאות, לשמור עליה שלמה, כאילו מותר להם, או למישהו, לבזבז כך את ההיסטוריה".

כנהוג במקומותינו, עולה השאלה מהי עמדת הסיפור ואם היא תומכת באחד המינות המפולגים. בחוכמה רבה השתמשה משמרי בקול מספר לא מאופיין ובפרספקטיבה פנורמית: בדומה למצלמה, המעבד רים ממרחב למרחב ומסצינה לסצינה רב נוגעים בדמויות, ולא מפתחים או קושרים אותן לעלילה. אניח לקוראי הספר לבחון את העמדה, וגם ליהנות משורה של המציאות מרנינות. אחת מהן נוגעת לעיצובם האירוני של "החילונים", ובעיקר לחצים המושחזים הנשלחים אל "השמאל הנאור" ואנשי האקדמיה, מי שאמונים על המורשגים הערכניים של תיאוריות התרבות: הפרופסור הכנעני, המשוררת שמחקה את סעיף הדת מתעורת הווה, פעיל השכור נות הוותיק שאוקו עצמו לוויילה בהרצליה פיתות. כמובן, מיד עם התאחרותם להקי מת מחנה שילחום את מלחמת הצדק, חורזים ומתפצלים הלוחמים הפוטנציאליים סביב מחלוקת לשונית, הקשורה - איך לא - בשמו הנאות של הארגון הלוחם.

אלא שהספר עצמו מפליא לעשות בלשונו הזורמת והמדויקת, המשלבת בטבעיות בין העדכני והריבורי לבין לשון המקורות ומקרינה אהבה לעושר שביהדות, מעבר למחלוקות פוליטיות. הלשון היא גם גורם בטון הפיוטי-אלגי, שכן בצד הסרקום והאירוניה הטקסט מצלצל כמו קינה מתמי שכת והביקורת החברתית נובעת מתוך כאב ואכפתיות. הספר מבכה את השחתתם של ערכי "הישראליות היפה", וכמו ספרים רבים הנכתבים היום הוא אף חוזר אל סמלי הציונות הקלאסית: הקיבוץ, נופי ארץ ישראל היפה ושרייה הפטריטיים.

קשה לדעת עד כמה ציבור שאינו רואה את עצמו כנכלל בישראליות הזאת יזדהה עם הקינה של משמרי. אבל הספר רחוק מנוסטלגיה, עמדה שאינה אפשרית בטקסט הכואב, הנוקב והאקטואלי הזה.

ר"ר חנה הריציג היא חוקרת ומבקרת ספרות. עוסקת לאחרונה בסיפורת הישראלית של שנות ה-2000

ר"ר חנה הריציג היא חוקרת ומבקרת ספרות. עוסקת לאחרונה בסיפורת הישראלית של שנות ה-2000